

„Édes álom csitítson el téged”¹

Mezopotámiai csecsemő-ráolvasások és rituálék

Esztári Réka fordításában és kommentárjaival

1. Kisded, a sötétség házának lakója,
  2. hiszen előjöttél, megláttad a napfényt!
  3. Miért sírsz hát, miért zokogsz?
  4. Miért nem sírtál odabent?
  5. A ház istenét felkeltetted, a *kusarikkut* felzavartad:
  6. „Ki keltett föl engem,
  7. Ki zavart föl engem?”
  8. A kisded ébresztett fel, a kisded riasztott meg!
  9. Mint a borivókra,
  10. mint a kocsmárosnő fiára,
  11. szálljon reád az álom!
  12. Ráolvasás a kisgyermek megnyugtatóására.
- (Óbabilóni kori csecsemő-ráolvasás)²

Az utolsó sor egyértelmű meghatározása (akkád *šiptum*, „ráolvasás”) nélkül e sajátos, egyszerű nyelvezetű és kétségtelenül könnyen emlékezetbe véshető óbabilóni kori szöveg minden bizonnyal egy mezopotámiai édesanya vagy dajka játékos versikéjének, altatódalának tűnne.³ Az első

benyomás azonban csalóka. A nyugós, sírdogáló kisdedeket (akkád *šerrum*, illetve *šehrum*)⁴ megnyugtató, és olykor valóban a népköltészet ősi és alapvetően szóban hagyományozódó kifejezés- és képzetvilágát, mosolyt fakasztó fordulatait idéző csecsemő-ráolvasásokat ugyanis jóval komolyabb, praktikus okokból foglalták írásba.⁵ Az a tény, hogy e ráolvasásokra és rituálékra, pontosabban ezek Kr. e. 1. évezredre, több mint 400 sor hosszúságú,⁶ kanonikus gyűjteményére (sum. LÚ. TUR HUN.GÁ, „A kisded megnyugtatóására” címen) az ún. *Ráolvasópap kézikönyve* is utal,⁷ már önmagában is sejteti: az ilyen jellegű szövegeket valós és igen súlyos fenyegetések ellenében alkalmazták. Ennek fényében világos, hogy a problémát itt nem a hétköznapi értelemben vett nyugósság vagy sírás jelentette. A jajveszékkelő csecsemőhöz vagy kisgyermekhez a család nyilvánvalóan csak kritikus, vészjósló esetekben hívott ráolvasópapot, ha már minden hagyományos módszer kudarcot vallott, a gyermek semmitől sem nyugodott meg és továbbra is „rémüldözött anyja mellén, szünet nélkül zokogott, megrettent, vonaglott anyja ölében és rengeteget sírt”.⁸

1 *li-ni-ih-ka šit-tú* DÜG.GA: Ninivei kompendium „Aa szöveg” (rekonstrukciójához lásd Farber 1989, 16–17 és 29), Kol. IV, 2 (359. sor a kompozit szövegben), feldolgozását lásd Farber 1989, 84 (§ 25).

2 BM 122691, Rv. 1–12, átírását és fordítását lásd Farber 1981, 62; Farber 1989, 34–35 és 161; valamint van der Toorn 2000, 139. A fordítás kapcsán lásd még: Stol 2000, 212; illetve Volk 2006, 91.

3 A ráolvasás Walther Farber értelmezése szerint eredetileg valóban a nép ajkán született bölcső-, illetve altatódal lehetett, lásd Farber 1989, főleg 148–149; Farber 1990; e nézetét pedig Andrew R. George (1993, 300) és Marten Stol (2000, 212) is osztja.

4 A kisdedekre alkalmazott további, sajátos kifejezésekről bővebben: Farber 1989, 132–139; valamint Volk 2004, 82.

5 Az itt idézett óbabilóni szöveg sajátos formulái kisebb-nagyobb változtatásokkal, bővebb vagy rövidebb formában az első évezredre gyűjtemény ráolvasásaiban is felbukkannak. A szövegcsoport hagyományos kifejezéseinek elemzését lásd Farber 1989, 148–168; ill. Farber 1990, 143–146. A 9–11. sor valószínűleg ősi, ám ma is ismeretes, bevált népi praktikát tükröz: a nyughatatlan és vigasztalhatatlan csecsemők néhány csepp alkohol segítségével történő elszenderítését, vö. van der Toorn 2000, 139, 5. jegyzet.

6 A korpusz legfontosabb és legnagyobb részét képező ninivei kompendium rekonstrukciójáról, illetve a becslések szerinti eredeti hosszúságáról bővebben lásd Farber 1989, 11–14.

7 KAR 44 15: SAL PEŠ₄ KÉŠ.DA („A várandós asszony megkötése” – a terhesség során jelentkező vérzés megszüntetésére) SAL LA.RA.AH („A szülési kínoktól gyötrődő / túlon túl szükké tétetett asszony”) ⁴DİM.ME („Lamaštu”) u LÚ.TUR HUN.GÁ („A kisded megnyugtatóására”). A katalógus szóban forgó soráról többek közt lásd Stol 2000, 59–60, a 75. jegyzettel.

8 Diagnosztikai ómen részlete alapján (mely a fenti fordítástól eltérően jelen időt használ); lásd Labat 1951, 220 (= TDP 40. tábla), 24–25; ill. újabban Scurlock 2014, 259, 24. sor. Az ómenszöveg részletesebb tárgyalása: Scurlock 1991, 157; Stol 2000, 237, ill. lásd még a jelen kötetben található „A Sötétség Házána gyermekei” című tanulmány 25. jegyzetét. Hasonló leírásokat a ninivei gyűjtemény egyes ráolvasásainak címeiben is találhatunk, többek közt (§ 35): „Ráolvasás a kisded számára, aki folyvást sír” (*ša ibtanakkū*), illetve „aki nyughatatlan, és szüntelenül retteg” (*lezu parid u igdanallut* – § 19). A további releváns formulák tárgyalásához lásd Farber 1989, 142–143.

A Kr. e. 1. évezredi csecsemő-ráolvasások alábbi példáiban a kised hasonló jellegű, kétségbeejtő és baljóslatú lármázásáról olvashatunk, a családtagokat és a házat oltalmazó istenségeket egyaránt háborgató zaj pedig egyértelműen végzetes, drámai események előzményeként jelenik meg.

Részletek a Ninivei Ráolvasás-gyűjteményből:⁹

45. Ráolvasás: Zárva a ház, a kapuk becsukva, a reteszek lezárva,¹⁰
46. az utcákat sötétség töltötte meg.
47. Atyád az utcára üzted, melyet Te magad sem ismeresz!
48. Szenderedj hát el, mint a gazellának kölyke,
49. csillapodj, mint a csendes forrásvíz,
50. a makrancos ökrök hajcsárja (mély) álmát adja át neked! Ráolvasás-formula.
51. A hozzá tartozó rituálé:
Az ivóban, ahol a sörös tartályok állnak,¹¹
52. éj csendjében
összegyűjtöd közülük a port,
53. a keresztútról vett lábnyom porával (együtt)
olajba szóród,
54. ráolvasást mondasz, (mindezt)
az olajjal összekevered,
bekened (vele) a csecsemőt, és ő nyugodt lesz.
55. Ráolvasás: Kisgyermek, ki háborgatta apját,
56. könnyeket csalt anyja szemeibe,
57. jajszavára, sírásának lármájára
58. a *kusarikku* megrettent, Ea felriadt,
59. Ea felriadt és nem alhatik,
60. Istart kerüli az álm:
61. aludj el, mint egy szendergő gazellakölyök,
62. a pusztai gazella kölyke,

63. az ösvényt róvó utazó (mély) álmát bocsássa reád! Ráolvasás-formula.
64. E ráolvasást elmondod az olaj fölött, bekened vele a csecsemőt,
65. majd a csecsemőre is ráolvasást mondasz, ő pedig nyugodt lesz.

A szünni nem akaró gyermeksírás tehát felborította a ház békéjét és rendjét: az „utára üzte” az apát, megrémisztette és felzavarta a ház védőszellemeit és istenségeit, így veszélyeztette mind a szűk család, mind a tágabb háztartás egységét. Mivel az ilyen jellegű fenyegetés forrásaként rendszerint vagy ártó varázslat, vagy pedig – súlyosabb esetben – egy démoni jelenlét határozható meg,¹² a ház őrzőinek felriasztása végzetes következményekkel járhatott. A megriadó, és az óbabilóni ráolvasásban még rövid, képzeletbeli párbeszédbe is bonyolódó bölény-ember, a *kusarikku* korántsem a gyermekek megrettentése végett emlegetett „mumus”:¹³ az apotropaikus ábrázolásokról is jól ismert keveréklény a lakóház bejáratát vigyázta és védelmezte.¹⁴ A kompendium név szerint említett istenei (az óbabilóni forrás „házi istenéhez” hasonlóan) valamilyen formában szintén megtestesülhettek az épületben,¹⁵ mint a ház és a család saját, személyes védőistenségei, az egységüket jelképező házi tűzhely, a „ház szívének” őrzői és az illetéktelen pillantásoktól elzárt kultikus helyiség lakói. Álmuk elrablása nem esetleges dühük vagy bosszújuk miatt végzetes, hanem mert kilátásba helyezte, hogy, amennyiben a rettentő sírás nem hagy alább, az apa példáját követve előbb-utóbb ők is elhagyják földi otthonukat.¹⁶ Ezzel pedig be is zárult volna az „ördögi kör”: egy rontás vagy démoni erők által fenyegetett ház és család, melytől oltalmazói, istenei elfordultak, és így teljességgel védtelenné vált, nem maradhatott fenn soká – „tűzhelye (előbb-utóbb) szétszórattott”.¹⁷

9 Farber 1989, 42–47 (§3–4). A kompozit szöveg sorainak számozása W. Farber rekonstrukcióját követi, lásd Farber 1989, főleg 11–14, illetve 16–19. A fenti részlet forrásai: „Ab szöveg” (rekonstrukciójához: Farber 1989, 18–19 és 29), Kol. I, 9’–26’; „B szöveg” (YOS 11, 96) Obv. 4–13; „C szöveg” (BM 52214, lásd Farber 1989, 20. és 29), 1’–18’; az 55–65. sorokhoz (§ 4) pedig lásd még: „Ab szöveg” Kol. I, 19’–26’. Noha a kompendium a fent említett *Ninivei Ráolvasás-gyűjtemény* címen híresült el, és ezért jelen írás is ezt a hagyományos megnevezést használja, az itt olvasható átírás és fordítás elsődlegesen a tárgyalt szakasz leghosszabb egybefüggő változatát megőrző, későbbi, újbabilóni kori „B szövegre” támaszkodik. A kiegészítések az előbbieken felsorolt, Ninivéből származó duplikátumok megfelelő sorain alapulnak.

10 Az éjszaka jellemzőit ecsetelő bevezetés meglehetősen idegen a csecsemő-ráolvasások formulavilágától – a korpuszból ez az egyetlen előfordulása ismert, lásd Farber 1990, 144. Feltehető, hogy az éjszaka isteneihez szóló imákból (*ikrib mušītim*) kölcsönözték, vö. *inter alia* von Soden 1936, 306: 3–4: *habrātum nišū šaqumma / petūtum uddulū bābū*, „A lármás népek elcsöndesedtek / a (napközben) nyitva álló ajtókat bezárták.”

11 A rituálé e rendelkezése szójátékon, a *hubūru* A („söröstartály”) és *hubūru* B („zaj, láрма”) közötti homofónián alapul, bővebben lásd Farber 1986, 448; ill. CAD H, 220–221.

12 A sírás okát olykor maguk a ráolvasások is hasonlóan határozták meg: KA.INIM.MA *mimma lemmu ana* LÚ.TUR *lā jehē u* ⁴DİM. ME *ul iṭehhūšu* („Ráolvasás: hogy a gonoszság ne közelíthesse meg a kisgyermeket, és Lamaštu se közeledjen hozzá” – ninivei gyűjtemény, § 16), illetve: *kišpu ul iṭehhūšu* („[hogya] a varázslat ne közelítse meg őt” – § 15). A ráolvasások és rituálék ilyen jellegű kijelentéseiről bővebben lásd Farber 1989, 142–144.

13 Vö. George 1993, 300. A *kusarikku*ról magyarul lásd Lőrincz 2018, 14–16, további szakirodalommal.

14 A *kusarikku*ról és képi ábrázolásairól bővebben lásd Wiggerman 1992, 174–180.

15 Megjegyzendő, hogy egyes kutatók szerint a „házi istene” (akkád *ili bitim*) kifejezés a család megistenült, és a ház padlója alatt nyugvó halottaira utal, lásd van der Toorn 2000, 144–147.

16 Vö. van der Toorn 2000, 143.

17 A tűzhely „szétszórása” kapcsán lásd a következőkben idézett ráolvasás 10’. sorát. A kialudt tűzhely (*kinūnu belū*) szintén a kihalt családot jelképezte, vö. van der Toorn 2000, 143.

Az idézett, óbabilóni csecsemő-ráolvasást tartalmazó tábla másik oldalán éppen efféle tragédiáról olvashatunk. A démon itt már nem csupán fenyegeti, hanem meg is öli a kisgyermeket, majd fokozatosan, annak központja felé haladva elpusztítja a lakóházat – ezáltal pedig az egész családot.¹⁸ A két szöveg párosítása nyilvánvalóan nem véletlenszerű,¹⁹ és feltehetően nemcsak az okozat, az ok is azonosnak tekinthető, azaz a két ráolvasásszöveget alapvetően ugyanaz a probléma, egy kised természetellenes, vészjósló sírása hívta életre.²⁰

Óbabilóni ráolvasás Lamaštu szemmel verése (*šiptum ša īnīm*) ellen²¹

- 6'. Átkelt a gyermekágyas asszonyok ajtaján,
- 7'. és megfojtotta csecsemőjüket.
- 8'. Belépett a raktárba,
- 9'. feltörte a pecsétet,
- 10'. szétszórta a rejtett tűzhelyet,
- 11'. a *bezárt* házat rommá tette,
- 12'. elpusztította az *išertumot*,²²
- 13'. a ház istene eltávozott.

Bibliográfia

- Farber, W. 1981. „Zur älteren akkadischen Beschwörungsliteratur”: *Zeitschrift für Assyriologie* 71, 51–72.
- Farber, W. 1986. „Associative Magic. Some Rituals, Word Plays and Phylology”: *Journal of the American Oriental Society* 106, 447–449.
- Farber, W. 1989. *Schlaf, Kindchen, Schlaf! Mesopotamische Baby-Beschwörungen und -Rituale*. Mesopotamian Civilizations 2. Winona Lake.
- George, A. R. 1993. „Review of Farber, W., *Schlaf, Kindchen, Schlaf! Mesopotamische Baby-Beschwörungen und -Rituale* (MC 2)”: *Journal of Near Eastern Studies* 52, 298–300.
- Labat, R. 1951. *Traité akkadien de diagnostics et pronostics médicaux*. Paris.
- Lőrincz H. 2018. Fekvő, emberfejű bölényszobrocák a II. lagaši dinasztia korából. *Ókor* 17/1, 3–19.
- Scurlock, J. 1991. „Baby-snatching Demons, Restless Souls and the Dangers of Childbirth. Medico-magical Means of Dealing with Some of the Perils of Motherhood in Ancient Mesopotamia”: *In-cognita* 2, 135–183.
- Scurlock, J. 2014. *Sourcebook for Ancient Mesopotamian Medicine*. Writings from the Ancient Worlds 36. Atlanta.
- von Soden, W. 1936. „Schwer zugängliche russische Veröffentlichungen altbabylonischer Texte 1. Ein Opferschaugebet bei Nacht”: *Zeitschrift für Assyriologie* 43, 305–308.
- Stol, M. 2000. *Birth in Babylonia and the Bible. Its Mediterranean Setting*. Cuneiform Monographs 14. Groningen.
- van der Toorn, K. 2000: „Magic at the Cradle. A Reassessment”: T. Abusch – K. van der Toorn (szerk.): *Mesopotamian Magic. Textual, Historical and Interpretive Techniques*. Groningen, 139–147.
- Volk, K. 2004. „Vom Dunkel in die Helligkeit. Schwangerschaft, Geburt und frühe Kindheit in Babylonien und Assyrien”: V. Dasen (szerk.): *Naissance et petite enfance dans l'Antiquité. Actes du colloque de Fribourg, 28 novembre – 1er décembre 2001*. Orbis Biblicus et Orientalis 203. Fribourg, 71–92.
- Wiggerman, F. A. M. 1992. *Mesopotamian Protective Spirits. The Ritual Texts*. Cuneiform Monographs 1. Groningen.

18 A szöveg legutóbbi, részletes elemzését lásd van der Toorn 2000.

19 W. Farber szerint kapcsolatuk nem világos, lásd Farber 1989, 9, 1. jegyzet.

20 Lamaštu démon jelenlétére a láz mellett elsődlegesen a szakadatlan sírás és rettegés utalt, bővebben lásd Scurlock 1991, 155–156; Stol 2000, főleg 237. A korábban idézett diagnosztikai ómen szerint (lásd a 8. jegyzetet) a gyermeket szintén Lamaštu „választotta ki.” Anu letaszított leányának jelenlétét a síráson túl azonban vélhetően további (elő)jelek is meg kellett erősítsék (a démonra

utaló jelekről bővebben lásd Scurlock 1991, 155–156; ill. Stol 2000, 236–238), ezeknek egy kevésbé kritikus esetben előforduló hiánya magyarázatot adhat a lehetséges alternatíva, azaz a tábla másik felén helyet kapó, általunk is tárgyalt csecsemő-ráolvasás lejegyzésére és használatára.

21 BM 122691, Obv. 6'-13', lásd Farber 1981, 61–63; és van der Toorn 2000, 141.

22 A lakóház kultikus helyiségét, a házi isten/istenek lakhelyét; lásd van der Toorn 2000, 142, a 24. jegyzettel.